

Tragom priručnika koji su služili pomorcima toga vremena, ali i saznanja koja je donijelo suvremenije doba, autor prikazuje na koji su način onovremeni moreplovci, ponajprije oni koji su se odvažili na daleka i neizvjesna putovanja, određivali geografsku širinu (pomoću Sunca ili zvijezda) i geografsku dužinu (na osnovi prijedene udaljenosti i astronomskih metoda) te kako je bio zamišljen ili određen problem početnoga meridijana.

Završno poglavlje (*Instrumenti za određivanje geografske širine i dužine*, 153-169) razmatranje je, također vrlo jasno prezentirano, pomagala neophodnih pomorcima u vrijeme velikih putovanja svjetskim morima i oceanima. Stoga se ovdje daje sažet, ali vrlo pregledan i razumljiv osvrt na instrumente kao što su brodski kompas, kvadrant, astrolab, Jakobov štap (balestrilja), kamal, Davisov kvadrant (*back staff*) i nokturlab (nokturnal). Završni dio ove udžbeničke knjige čine *Kronologija velikih geografskih otkrića u 15. i 16. stoljeću* (171-176) te popis uporabljene literature (178-195).

Jedan od ciljeva ovoga udžbenika bilo je uočavanje i raščlamba suodnosa vještine plovidbe s velikim geografskim otkrićima. Problematika koja se ovdje obrađuje obuhvaća temeljne sastavnice koje se odnose na vještinu plovidbe u 15. i 16. stoljeću, a koje su usporedno promatrane i razložene kroz državno-političku situaciju europskih zemalja koje su tada preuzele prvenstvo u pomorsko-trgovačkim pothvatima daleko izvan uobičajenih i uvriježenih sredozemnih ruta. Profesor Milorad Pavić, koji se i sam učestalo bavio pojedinim temama vezanim uz povijest pomorstva toga vremena, ovim je izdanjem zasigurno svojim, ali i studentima drugih smjerova i drugih fakulteta olakšao snalaženje u pojmovima, prostoru i vremenu koje je na kraju bilo presudno za oblikovanje europskoga i svjetskoga političkog zemljovida.

Lovorka Čoralić

Irena Benyovsky Latin, Zrinka Pešorda Vardić, eds., *Towns and Cities of the Croatian Middle Ages: The City and the Newcomers*, Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2020, 296 stranica

U izdanju Hrvatskoga instituta za povijest 2020. objavljen je zbornik radova međunarodne znanstvene konferencije *Towns and Cities of the Croatian Middle Ages: The City and the Newcomers (Gradovi hrvatskog srednjovjekovlja: Grad i došljaci)*, čiji je fokus stavljen na migraciju došljaka u srednjovjekovne gradske sredine kao ključni faktor oblikovanja društvene, gospodarske i političke strukture urbanih sredina. Treći Trijenale znanstvenih konferencija o gradovima hrvatskoga srednjovjekovlja okupio je radove prominentnih znanstvenika usmjerene na važnost istraživanja migracija i mobilnosti unutar urbanih sredina s ciljem daljnjega razjašnjavanja terminoloških, teorijskih i historiografskih problema te olakšavanja poimanja fenomena migracija u srednjovjekovnom razdoblju. Analizirajući oblikovanje srednjovjekovnih gradova na temelju priljeva nove populacije, autori su odgovorili na pitanja koja se tiču demografskih i geopolitičkih okolnosti migracija, definiranja položaja došljaka i načina njihove asimilacije u nove sredine, pravne regulacije spomenutih migracija i slično.

Zbornik započinje uvodnom riječju urednica, nastavlja se kratkim pregledom autora radova te kazalom sadržaja znanstvenih radova. Glavni dio sadržava 15 radova, koji vremenski i geografski pokrivaju različite aspekte srednjovjekovnih migracija i njihova utjecaja na urbane sredine. Tematski je podijeljen na problematiku došljaka u kontinentalnom dijelu, koji uključuje gradove Ljubljanu, Gradec i Ilok, te skup radova usmjerenih na istraživanje migracija u obalnim i otočnim gradovima istočnojadranske obale te Venecije. Zbornik je otvoren uvodnom studijom *Towns and Cities of the Croatian Middle Ages: The Newcomers and*

the City urednice Irene Benyovsky Latin, koja prikazuje tematiku zbornika, osvrće se na glavne aspekte migracije i integracije došljaka u nove sredine, stjecanje društveno-pravnih statusa, problematizira geopolitičke i ekonomske čimbenike samih migracija te daje kratke osvrtne na zastupljene teme. S obzirom na to da je migracija došljaka u gradove hrvatskoga srednjovjekovlja važan formativni, ali i restruktivni element, autorica naglašava važnost novijih pristupa istraživanju ovoga fenomena te navodi komparativne i interdisciplinarnе pristupe koji ponajbolje odgovaraju na pitanja kontinuiteta i diskontinuiteta, dinamike samih gradova, odnosa gradova i njihovih zaleđa, terminološke i normativne problematike te kompleksnosti odnosa lokalnih stanovnika i došljaka.

Uvodnu studiju slijedi serija radova posvećenih spomenutim kontinentalnim gradovima. Komparativnu analizu umrežavanja došljaka u nove sredine na temelju gradova Gradeca i Iloka donosi Marija Karbić u radu *Forenses, aduene, and novi concives nostri in the Medieval Urban Settlements of the Sava-Drava Interamnum*. Naglašavajući ulogu i utjecaj došljaka na svakodnevni život i društveni karakter stanovnika gradova savsko-dravskoga međurječja, autorica pomoću primjera Iločke knjige zakona rekonstruira položaj novopridošlih pojedinaca, iznosi dobre i loše strane zakonskih odredbi te zaključuje da su došljaci i njihov doprinos urbanoj gradskoj zajednici pozitivan faktor u gospodarskom i društvenom razvitku tih gradova, što se očituje i u promatranim zakonskim propisima. Različitih aspekata promatranja i kontekstualizacije srednjovjekovnih migracija dotaknuo se Bruno Škreblić radom *From Newcomer to Town Judge: The Role of Newcomers in the Formation of Urban Elite in Zagreb's Gradec*. Rad je primarno usmjeren na prikaz slučajeva koji pokazuju uspješnost integracije došljaka u političku i društvenu strukturu srednjovjekovnoga Gradeca. Autor je došljake

koji su postigli veliki uspjeh pri doseljavanju u novu sredinu podijelio u četiri jezične skupine – latinsku, slavensku, germansku i ugarsku, pri čemu je vidljivo da su u Gradecu prevladavali došljaci iz Venecije i Firence. U kratkom pregledu društvenoga umrežavanja došljaka sredinom 14. stoljeća navodi najpoznatije slučajeve u kojima su pojedinci od običnih trgovaca ili sitnoga plemstva pomoću postupne integracije u gradsku elitu uspjeli doseći položaj gradskih sudaca. Zaključuje da je relativno lako umrežavanje došljaka u gradsku elitu moguće zbog nedostatka bogatih i uglednih građana s političkim vezama izvan gradskih zidina te općenito male populacije u srednjovjekovnim ugarskim gradovima, čija je elita ovisila o utjecajnim strancima, plemićima i članovima kraljevskoga dvora. Ovaj tematski blok završava radom Janeza Miloša *Newcomers in Ljubljana: Possible Comparisons*, koji je na primjeru Ljubljane 14. i 15. stoljeća usporedio neke aspekte doseljavanja u Ljubljanu, društvenu i gospodarsku pozadinu došljaka i njihov utjecaj na svakodnevni život grada i njegovu elitu. Autor navodi promjene političke vlasti nad gradom tijekom stoljeća te naglašava da je demografski deficit kao posljedica brzoga razvoja grada utjecao na povećan broj došljaka, koji su na taj način povećavali gradsku populaciju i asimilirali se kao društvena i politička elita. Došljake dijeli u nekoliko skupina, koje uključuju podložnike lokalnih vlastelina i plemića, trgovce kao ekonomske imigrante te kler.

Sljedeći blok otvara rad Darje Mihelić *Economic Newcomers in Medieval Piran and Their Inclusion in the Urban Setting (Before the Mid-14th Century)*. Autorica je komparativnim istraživanjem međusobnih veza mediteranskih gradova i došljaka dala pregled gospodarskoga utjecaja migracija na srednjovjekovni grad Piran. Služeći se notarskim spisima iz sredine 14. stoljeća, pokazala je da je postojao znatan priljev stranaca i došljaka koji su svoj trag ostavili u brojnim gospodarskim djelatnostima

kao što su trgovina različitim robom, proizvodnja soli, poljoprivreda ili pak novčana razmjena. Iznoseći brojčani udio došljaka u gradu, zaključila je da je Piran bio primarna točka migracija iz bližih talijanskih i istarskih gradova. Da bi prikazala integraciju uglednih stranaca u urbanu strukturu Pirana, autorica je iznijela primjere dviju talijanskih obitelji (Peroni i Caviano) čiji su članovi uspostavili veze s lokalnim utjecajnim obiteljima, društveno se uzdigli i postali članovi Velikoga vijeća Pirana. Primjer integracije došljaka u gradske elite srednjovjekovnih dalmatinskih gradova dala je i Zrinka Nikolić Jakus radom *Integration of Immigrants among the Dalmatian Nobility before the Mid-14th Century*. Fokusrajući se na integraciju u urbanu elitu triju dalmatinskih gradova, Splita, Zadra i Trogira, autorica ističe da je uloga došljaka bila ključna za opstanak društvenih struktura tih gradova. Novopridošli pojedinci u gradove na obali imigrirali su iz zaleđa i, kao već prihvaćena elita u matičnim zajednicama, brzo su se asimilirali u novu urbanu sredinu. Došljaci koji su upotpunjavali već postojeću gradsku elitu stjecali su zemljišne posjede, akumulirali bogatstvo te koristili ženidbene veze s pripadnicima postojeće elite, što je rezultiralo potomcima čije je mjesto u velikom vijeću grada bilo zajamčeno rođenjem. Autorica se dotiče i slučajeva došljaka s druge obale Jadrana i zaključuje da tamošnje političke strukture nisu imale utjecaja na njihovu integraciju u te dalmatinske komune, čime je njihov uspon prema statusu gradske elite bio znatno otežan.

Rad Ivana Majnarića *Personal Social and Legal Statuses in Eastern Adriatic Cities: Norms and Practices of Zadar in the Mid-14th Century* nakratko se odmiče od integracije došljaka u nove urbane sredine te se dotiče pitanja poimanja važnosti položaja pojedinca u gradu na temelju društveno-pravnoga statusa. Autor problematizira normativnu podjelu statusa gradskih stanovnika na tri kategorije – *forensis, habi-*

tator i cives. Naglašavajući historiografsko zanimanje za položaj pojedinca u srednjovjekovnom urbanom okruženju, istraživanje toga aspekta dijeli na normativnu i dokumentarnu skupinu te kratkim pregledom historiografije koja naginje jednoj ili drugoj skupini iznosi dosadašnje zaključke. Služeći se spisima zadarskih notara iz 14. stoljeća Franje Manfreda de Surdis iz Piacenze te Andrije pok. Petra iz Cantua, promatra zapisane titule uz imena te zaključuje da je pozicija srednjovjekovnoga pojedinca kompleksnija od uobičajenoga normativnog poimanja prema kojemu ne postoji fluidnost unutar strogo zatvorene društvene strukture. Slijedi rad Tonije Andrić *The Role of Newcomers in the Economy of Late Medieval Split*, čiji je fokus na prikazu došljaka koji su svojom društvenom i gospodarskom aktivnošću nepovratno utjecali na promjenu lokalnoga okruženja srednjovjekovnoga Splita. Autorica je pomoću spisa splitskih notara iz 14. i 15. stoljeća te kvantitativne i kvalitativne analize podataka odredila broj došljaka u Split u kasnom srednjem vijeku, njihovu društvenu i političku pozadinu te prikazala njihov utjecaj na tadašnje gospodarske prilike, ali i uspješnost asimilacije u novu urbanu sredinu. Došljacima kao gradskim službenicima u gradovima pod vlašću vojvode Hrvoja Vukčića bavi se Neven Isailović u radu *Newcomers as Office Holders: The familiares of Hrvoje Vukčić in Central Dalmatian Cities*. Autor se osvrnuo na političke prilike u Hrvatskoj i Dalmaciji krajem 14. i početkom 15. stoljeća i uspon Hrvoja Vukčića, koji je u gradove pod svojom vlašću postavljao vlastitu pratnju i podložnike, koji su većinom pristizali iz Bosne. Fokus je stavljen na došljake u gradove dalmatinske obale, njihov društveni i politički utjecaj i prihvaćenost među lokalnim stanovništvom. Kao primjer navodi djelovanje Petrice Jurjevića kao kneza u Splitu. Autor zaključuje da došljaci na visokim položajima vlasti u dalmatinskim komunama nisu izravno mijenjali uredbe njihovih statuta niti utjecali na njihovu provedbu, no u Splitu je slu-

čaj bio drugačiji s obzirom na izravnu vlast Hrvoja Vukčića, što je dovelo do kršenja gradskih sloboda i tradicija od Hrvojevih namjesnika.

Sljedeća dva rada okrenuta su otočnim gradovima istočnojadranske obale. Prvi, *The Role of Foreign Intellectual Elites in the Everyday Life of Late Medieval Rab* autorice Meri Kunčić, prati problematiku intelektualnih elita koje su svoj društveni status ostvarivale razmjenom znanja i profesionalnom djelatnošću. Proučavajući javnobilježničke spise, autorica je zaključila da je gotovo trećina profesionalnih radnika (ponajviše liječnika i obrtnika) na srednjovjekovnom Rabu spadala u imigrante. Koristeći nekoliko primjera slučajeva u kojima su pojedinci integrirani u srednjovjekovno rapsko društvo na temelju svojih sposobnosti, zaključuje da je Rab bio otvoren za priljev došljaka različitih profesija, pogotovo doseljenika iz Italije, čime je osiguran gospodarski, kulturni i urbani rast grada. Razne aspekte suživota lokalnoga stanovništva, stranaca i došljaka unutar društvenih i pravnih okvira kasnosrednjovjekovne Korčule istražio je Fabian Kümmeler u radu *The World in a Village: Foreigners and Newcomers in Late Medieval Korčula*. Autor je naglasio izniman geostrateški položaj Korčule i glavne korčulanske luke, koja je bila glavna točka trgovačke povezanosti obiju obala Jadrana. Proučavajući Korčulanski statut i sudske spise nastale za vrijeme mletačke vlasti u 15. stoljeću, iznosi zapažanja o društvenom statusu došljaka, njihovim zanimanjima, ali i odredbama o stalnome naseljavanju na otoku. S obzirom na to da je na otoku mali udio trajno naseljenih došljaka, navodi primjere grupa pojedinaца koji borave duže radi obnašanja političkih službi na otoku. Dotiče se i sporednih luka u ruralnim područjima, koje služe za nelegalne aktivnosti i krijumčarenje robe.

Radovi čiji je temelj istraživanja integracija došljaka i položaj Dubrovnika u srednjovjekovnim migracijama čine sljedeću podskupinu drugoga tematskog bloka. Paola Pinelli

u radu „*Me pare essere in uno lanbarinto e parme essere ligato a non me sapere voltare a nulla banda*”: *Ragusa and the Italian Merchants in the First Half of the 15th Century* iznijela je zapažanja o srednjovjekovnom Dubrovniku kao posredniku između talijanskih trgovaca i balkanskih zemalja, koje su smatrane mračnim dijelom Europe. Autorica daje primjere brojnih talijanskih i francuskih pravnikā i znanstvenika koji su kategorizirali Dubrovnik kao svijetlu točku među zemljama jugoistočne Europe. Dubrovnik je zbog svojih trgovačkih veza sa zaleđem bio u posjedu proizvoda koji su zadovoljavali potrebe stranih trgovaca i kao takav neizmjerljivo važan u gospodarskoj komunikaciji balkanskih zemalja s istočnojadranskom obalom. Autorica navodi da je trgovinu s dubrovačkim zaleđem priječila i jezična barijera zbog slavenskoga govornog područja, pri čemu se Dubrovnik nalazio na strateški važnom komunikacijskom položaju. Rad *For the Benefit of the Family and the City: Marital Networking of the New Citizens in Late Medieval Dubrovnik* Zrinke Pešorda Vardić oslanja se na istraživanje Dubrovnika kao strateški važnog trgovačkog čimbenika koji treba dodatnu radnu snagu i stručnjake raznih vještina, a pronalazi ih u došljacima koji imigracijom u grad potiču razmjenu znanja, ideja, kulture i informacija. Iako je potreba za radnom snagom bila velika, spontani ulazak u grad nije dopušten zbog zaštite njegovih stanovnika i procjene korisnosti došljaka. Autorica navodi da je stjecanje statusa građanina u kasnosrednjovjekovnom Dubrovniku označavalo najviši stupanj integracije u gradsko društvo, koji se najčešće stjecao ženidbenim vezama. Kako nakon zatvaranja Velikog vijeća nije bilo moguće sklapanje braka s pripadnicima najviših gradskih elita, došljaci koji su brakove sklapali sa sebi društveno i pravno jednakima stvorili su novi sloj društva – *cittadine*.

Istraživanje o došljacima u ranonovovjekovnom razdoblju u Rovinju provele su Da-

nijela Doblanović Šuran i Marija Mogorović Crljenko. U radu *Newcomers to Rovinj in the Late 16th Century* ističu da je krajem 16. stoljeća broj došljaka u Rovinju bio iznimno velik i zaključuju da je njihova prilagodba bila relativno brz proces. To potkrepljuju primjerima davanja miraza i ženidbenih veza između došljaka i pripadnika svih rovinjskih društvenih slojeva. Razlog pronalaze u tome što su došljaci u Rovinj najvjerojatnije migrirali u većim skupinama, što im je omogućilo lakšu i bržu integraciju u tamošnje društvo te osiguralo poslovne mogućnosti i gospodarsku sigurnost. Posljednji rad ovoga zbornika, *Dalmatians and Slavs in Venice during the Late Middle Ages: Between Integration and Assimilation* Ermanna Orlanda, odnosi se na migracijske okolnosti u Mletačkoj Republici, etničke skupine došljaka koji su bili ključan čimbenik za razvoj i daljnji napredak Venecije. Autor navodi zajednice Slavena, Dalmatinaca, Albanaca, Židova, Grka i raznih drugih naroda, a u fokus stavlja suživot Slavena i Dalmatinaca s domicilnim stanovništvom. Kaže da je ekonomski rast primarni aspekt mletačkoga djelovanja, pa je tako rad glavni element koji privlači imigrante i pomaže im pri asimilaciji u novu sredinu. Stranci koji su se odlučili migrirati u Mletke nerijetko su bili suočeni s težim oblicima rada, a svoj su društveni status stjecali pomoću ženidbenih veza ili organiziranjem u bratovštine i etničke zajednice, koje su olakšavale prilagodbu došljaka.

Zbornik radova međunarodne znanstvene konferencije *Gradovi hrvatskog srednjovjekovlja: Grad i došljaci* izniman je doprinos istraživanju srednjovjekovnih migracija, urbanih elita, društvenih struktura urbanih sredina te mobilnosti unutar i između njih. Pristupi korišteni u radovima zastupljenim u zborniku otvaraju nove mogućnosti istraživanja te daju uvid u lepezu historioografskih metoda koje pomažu stvoriti sliku srednjovjekovnoga društva. Znanstvenici koji su sudjelovali na konferenciji i čiji su ra-

dovi objavljeni u zborniku svojim su istraživanjima odgovorili na mnoga pitanja koja se tiču svakodnevnice srednjovjekovlja i postavili temelje za daljnja istraživanja života u srednjovjekovnim urbanim sredinama.

Matea Jurić

**Anali Zavoda za povijesne znanosti
Hrvatske akademije znanosti i
umjetnosti u Dubrovniku 58 (2020),
365 stranica**

Historiografska scena bogatija je za još jedan broj časopisa Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku. Godine 2020. izašao je 58. svezak *Anala*, časopisa koji svojom dugogodišnjom tradicijom objavljivanja radova raznovrsne tematike s naglaskom na dubrovačko područje doprinosi akademskoj i historiografskoj zajednici. Ovaj broj donosi osam znanstvenih radova i dva prethodna priopćenja, a sadržava i cjelinu *Osvrti i kritike*.

Rad kojim započinje ovaj broj časopisa nosi naslov *Fragment rukopisa sv. Augustina pisanog beneventanom iz Znanstvene knjižnice u Dubrovniku (rkp. 950) – argumenti za dataciju i dubrovačko podrijetlo* (9-40), a potpisuje ga Rozana Vojvoda. Analizom fragmenta rukopisa pisanog beneventanom (rkp. 950) koji se nalazi u Znanstvenoj knjižnici u Dubrovniku te usporedbom sa sličnim fragmentima iz istoga razdoblja koji su po općim karakteristikama najbliži fragmentu rkp. 950 obrazlaže se datacija toga fragmenta u 13. stoljeće te iznose argumenti za njegovo moguće dubrovačko podrijetlo. Identifikacijom teksta fragmenata beneventane iz samostana Male braće u Dubrovniku (MS 463) te usporedbom s obilježjima fragmenta iz Znanstvene knjižnice iznosi se i teza o *membra disiecta* istoga rukopisa dubrovačkoga podrijetla koji sadržava traktate sv. Augustina o Ivanovu evanđelju. Autorica je ovim radom ukazala na beneventan-